

РОСИЦА ЦВЕТАНОВА
КАК ВИЖДАШ, ЗА ДА ЛЕТИШ
В ТЪМНОТО?
ЛИТЕРАТУРНАТА СЕНЗАЦИЯ
СОФИ ОКСАНЕН И НЕЙНИЯТ
РОМАН ЗА ЗЕМНОТО
ЧИСТИЛИЩЕ

chitanka.info

„За Софи Оксанен се говори, че тя е най-хубавото нещо, случило се на финландската литература през последните десетилетия — аз твърдя, че без колебание можем да махнем думата «финландска» и истината ще остане непроменена.“

В-к Хелсингборгс Дагблад, Швеция

За Софи Оксанен не просто се говори — през последните години едва трийсетгодишната финландска писателка се превърна в икона на съвременната северна литература, смайвайки както именити литератори, така и журналисти по целия свят. Романът „Чистка“ (2008), който с горда добронамереност бива наричан „прахосмукачка за награди“, отдавна е разбил границите на този жанр и се подвизава по световните сцени и екрани най-напред под формата на пиеса, неговата първоначална версия, сетне опера, а от края на август 2012 г. под режисурата на Анти Йокинен жъне вече задължителните за заглавието успехи както в кината, така и в рецензиите на филмовите критици, като бе избран да представя Финландия в борбата за награда „Оскар“. Никак не е случайно, че настоящият сюжет излиза на бял свят именно като пиеса — поставена още същата година (2007) във Финландия и единствената засега от тази страна, играна на професионална сцена в Ню Йорк. Изучавалата драматургия авторка отначало не вижда друг начин да даде израз на темите, които напират в съзнанието ѝ. Тъй като театърът е колективно пространство, действащите на сцената лица съумяват по най-внушителния начин да предадат онези срам, страх и натрапчиви, сконфузни до болка погледи, от които треперят страниците на творбата и които читателят не бива да изживява сам. Сега „Чистка“ се играе на 12 европейски сцени, но факт е, че драмата като жанр предполага определен подход към проблематиката и силно ограничено пространство, неспособно да помести натрупаните факти от документален характер.

А те действително са много, но всичко по реда си. Родена през 1977 г. в Ювяскюля, Финландия, в семейството на финландец и естонска имигрантка, отгледана и формирала своята идентичност на границата между Изтока и Запада, Софи отрано се сблъсква с

бруталната действителност от двете страни на Желязната завеса. Тревогите при пътуванията из естонската провинция, контрабандата, цензурата, хорските предразсъдъци, преследването на имигрантите във Финландия от съветските власти, пропагандата и забраните, които не убягват на детското съзнание, невинаги способно да ги осмисли, се превръщат в богат и плодотворен материал за вече четири успешни романа. Оксанен дебютира с „Кравите на Сталин“ (2003), който с прясно отпечатания си превод в момента екзалтира цяла Германия. Пише го по съвет на нейна преподавателка, с цел да се помири с терзанията от миналото — функция, присъща на финландската литература още от времето на войните през миналия век. Превръщайки тялото на главната героиня в държавна граница, авторката нищи травмите на жертвите на хранителни разстройства и проблемната идентичност на наследничките на естонските бежанки в родината си, чиито майки биват възприемани като рускини и леки жени. Вторият роман, „Бейби Джейн“ (2005, повлиян от психологическия трилър на Робърт Олдрич „Какво се случи с Бейби Джейн?“ от 1962 г.) защитава позициите на страдащите от паническо разстройство и различните в обществото — независимо дали поради сексуалната си ориентация или душевното си състояние — в Хелзинки от 90-те години. „Когато изчезнаха гълъбите“ (2012) от своя страна разкрива света на КГБ чрез агент, който създава своя действителност, преправяйки снимки, без да се съобразява с несъответствията с историческата действителност. За първи път главният герой е мъж, но образът отново е повлиян от реална личност и цели да изобличи безликите оръдия на съветската пропаганда. Романът е отпечатан в тираж, нечуван за първо издание на книга в цялата история на скандинавската литература, а през март тази година Оксанен бе удостоена и с наградата на Шведската академия, присъждана специално за литература от Скандинавския север. Може би многобройните признания въпреки все още младата възраст на писателката са резултат от непоклатимото ѝ убеждение, че една книга може да промени света, може би пък обещаващият талант на съвременната финландска литература печели читатели и критици с безусловната си откровеност, тъй необходима, за да се даде гласност на неудобни теми.

И все пак книгите на Софи Оксанен не са за мазохисти! И най-жестоките сцени тя описва с невероятен... лиризм, прибъгвайки до лоното на природата като източник на символи, защита, утеха, домашен уют и най-вече сила — природата, от която душата на северния човек е неделима част, а характерът му се е изграждал в суровите условия на околната среда от паметивека. Спечелила си слава на хроникьорка на новата естонска история, Оксанен пише за немите жертви на две окупации — немската и съветската, за универсалните, необвързани с времето, културата или политическия строй престъпления срещу човечеството. По повод току-що издадения си четвърти роман авторката споделя: „В Тампере срещнах възрастна моя читателка, Ела, която ми разказа нещо интересно. Заглавието на романа «Когато изчезнаха гълъбите» препраща към началото на немската окупация в Естония (1941). Войниците от Вермахта изловили гълъбите и ги изяли. На естонците това се струвало особено странно, тъй като те не ядат гълъби. Ела ми каза, че си спомняла нещо подобно от детството си — тя е от Ингрия, карелска бежанка от войната. Вермахтът не очистил Карелия от гълъбите, а от лястовиците. Ядели ги.“

Ето такива неща разказва Софи Оксанен с романтиката и сладкодумието на бабините приказки, като същевременно поразява много естонци: как съумява една толкова млада финландка да изгради такъв достоверен образ на миналото в южната им съседка? Истината е, че тя прави изследвания, достойни за научна дисертация, и знае, че има известни национални истории, за които можеш да говориш само по определен начин. Източниците ѝ са и сериозни, и куриозни — от недостъпните навремето доклади на КГБ до рекламите от телефонните указатели. Използва материали от женските списания, издавани през 20-те и 30-те години в Естония, които четяла у баба си, но нямала възможност да пренесе във Финландия: застрашавали националната сигурност. Естонските борци за свобода били смятани за престъпници, а архивите изобилстват с информация за хора, опасни според стандартите на СССР. Вдъхновението за „Чистка“ пък идва от стара семейна история от 40-те, според която възрастна жена от село и дъщеря ѝ намират ранен естонски войник в двора на къщата си. Той моли за помощ, приемат го и му построяват стаичка за скривалище, но съселяните им ги надушват и съответно... издават. Дъщерята е

водена на разпити, винаги нощем, връща се видимо недокосната, но никога повече не проговаря. Софи отрано проумява, че официалната истина няма нищо общо с действителността, на всичкото отгоре е оправдана, а престъпленията просто изчезват, жертвите също, недоумява обаче защо жените и до днес са третирани с бруталност, характерна повече за каменната ера. Тъкмо това я провокира да пише за положението им по време на войната (от 40-те през 60-те, та чак до 90-те години). Военните конфликти, иначе традиционна тема за финландската литература, всъщност са история на мъжете, на техните решения и действия. Ето защо е необходимо някой да разкаже и за преживяванията на жените. Още от XIX век битува представата, че докато финландците кръстосват бойните полета на пресованата си между два противоположни свята родина, жените стават по-самостоятелни. Именно тази им възможност за действие довежда в крайна сметка до тяхната социална и културна еманципация, до извоюването на редица права посредством една тиха революция с перо и мастило, а в крайна сметка и до създаване на държавата на благоденствието. „Чистка“ е история за изборите, които жените правят, за да оцелеят в един свят на жестокост, унижения, злоупотреба, болка и срам, който, уви, е свършено актуален и в наши дни. Визирайки Сталиновите изселвания в сибирските лагери, заглавието на фински препраща и към идеята за духовно пречистване, изкупление и възмездие, а оттам и за живота в едно своеобразно земно „чистилице“, в което жените са стока за продан, а варварското отношение към тях само мени своята форма, но никога същността и последиците си. Новата история на Естония е пълна със семейства, които изобщо не са такива на практика — с избягали или насилствено изселени хора, с разделени роднини. Парите днес заемат мястото и функцията на идеологията на окупаторите, а произволът е един и същ — ако някой разсъблече в метафоричен план двете главни героини в романа, възрастната Алийде и младата Зара, ще види едно и също женско тяло.

В „Чистка“, до момента преведен на 43 езика и жънец невиджан досега успех, изходната точка са не емигрантите, а останалите в родното естонско село. Самата Оксанен твърди, че обича времевата перспектива и не би се наела да пише за съвременното ни, ала редуването на истории от различни поколения всъщност предава една и съща съдба. Авторката съживява историческия роман и подхваща проблеми,

които не са релевантни във всеки национален контекст (трафикът на хора например по думите ѝ не се обсъжда в Естония), но са в еднаква степен разпознаваеми. Такъв е физическият и психически произвол над жени в различни времена и сфери. Сюжетът е преплел всички необходими елементи за една успешна интрига: дългогодишна завист между сестри, отнета любов, фатална ревност, предателство, отмъщение, преследване, напрежение, трескава борба за живот, убийства — всичко облечено в детайлизиран, достоверен исторически наратив, в който гледните точки на двете героини се редуват с извадки от дневника на укриващ се националист, създавайки една споена, пулсираща история, заличила границите между поколенията и режимите. Оксанен изхожда от най-дребните подробности, изграждайки осезаеми внушения с изчистен стил. Така например Алийде приготвя зимнина със същия педантизъм, с който някога е потулила историята на семейството си, за да се предпази. Според шведската преса, „Чистка“ връща вярата в способностите и силата на романовото изкуство. Запознала се от малка с условията на социализма и колхозната действителност, чиито последици са очевидни и днес, авторката съставя жизнеспособна хроника на едно отминало ежедневиe с добрите и лошите му страни, макар самата да не е била негов свидетел. Финландката се стреми да представи новата, старателно укривана история на Естония пред западния свят. Факт е, че Втората световна война играе ролята на крайъгълен камък за етичната система на региона, който се явява географски, морален и политически център на епохата. Неизбежни са и паралелите с нашия ХХІ век, тъй като екзистенциалният и политически избор така и не губи своята актуалност, а моралното и политическо самоопределяне на жените и нациите като цяло не е достигнало своята финална фаза.

Както филмът по „Чистка“ вече е обявен за събитието на финландското кино за 2012, така и романът се превърна в един от най-значимите международни пробиви през 2008 г., когато редица критици му предсказват място във финландската класика. Повтарящите се властови механизми го издигат до първокласна литература, независимо с какъв аршин се мери. Сюжетът, напомнящ на древногръцка трагедия със страданието на невинните и неизменния катарзис, загатнат още в заглавието, наслоява пред името на своята авторка редица внушителни определения с неизменния елемент „първа“: първата финскоезична

писателка с награда на Северния съвет; първата книга, спечелила едновременно двете най-престижни награди в родината си: Финландия и Рунеберг; първата финландка, удостоена с френската Prix Femina; първата преводна творба, извоювала Le prix du roman Fnac. Накратко, Софи Оксанен е достойна наследничка на най-активните финландски писателки, представителки и на двата национални езика, финския и шведския, които със силата на творческото си дарование са се преборили за достойна позиция в литературата и социалната история на Севера. Да споменем например Мина Кант — майката на реализма в романия жанр и драматургията и първата, засегнала в творбите си положението на работническата класа във финландската литература, особено на представителките ѝ от женски пол — със същата образност и неотстъпчивост пред шокиращите детайли ратува за справедливост Софи Оксанен повече от век по-късно, вече като изявена феминистка, а като типична представителка на младото поколение финландски автори тя с готовност пътува по света, за да говори за работата си и да поставя наболели проблеми за дебат. В своите статии за различни вестници защитава свободата на словото, човешките права и мултинационалната идентичност, като не пропуска да критикува цензурата в интернет.

Тъкмо „Чистка“ извежда авторката си в челните редици на финландските писатели, превръщайки я в национална героиня в Естония още преди колосалния ѝ международен успех. Нейните герои са живи като актьорите на сцената, тяхната двойствена природа им придава допълнителна доза достоверност с враждите и омразата между отделните антагонисти, със сливането на врагове и закрилници в едно, с чисто човешкия пласт, наслоен върху историческия. Арогантното насилие с мъжко лице и издръжливите женски персонажи със силен дух, в които се преплитат своеволията над тялото и идеологическата идея за социалистическия женски труд, показват нагледно как страданията промиват ума, ако човек не дръзне да разчисти сметките си с тях, докосвайки и онези, които не са пряко свързани с Естония. Силата на метафорите прозира в тривиални наглед картини като преследването на една домашна муха в първа глава, а смисълът на романа може да бъде открит в тези две изречения към финала:

„Усещаше по бузата си стъпчици като от крачетата на муха. Как виждат, за да летят в тъмното?“

Росица Цветанова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.